



УДК 94(477)«1914–1923»

ОЛЕКСАНДР РЕЄНТ

доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу історії України XIX – початку XX ст.,
заступник директора з наукової роботи,
Інститут історії України НАН України
(Київ, Україна), Reent.O.P@nas.gov.ua

ВОЛОДИМИР ВЕЛИКОЧИЙ

доктор історичних наук, професор,
декан факультету туризму,
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаніка
(Івано-Франківськ, Україна), w-w-s@ukr.net

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ КРІЗЬ ПРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1914–1923 рр.

Головна увага приділяється з'ясуванню «вузьких місць» та перспектив подальшого вивчення комплексу питань, пов'язаних із державотворчими процесами на Галичині за воєнно-революційної доби 1914–1923 рр. Стрижневими підвалинами оновленого концепту національно-демократичної революції на західноукраїнських землях є її сприйняття й конструювання в контексті загальноконтинентального процесу боротьби європейських народів за своє національне визволення та державне самоствердження в період Першої світової війни. Виходячи з такого підходу, нижню межу цього процесу (національно-визвольні змагання на західноукраїнських землях) і явища (Листопадова 1918 р. національно-демократична революція) слід не лише об'єднати, а й взаємно детермінувати, розглядаючи їх у контексті тягlosti й неперервності. Уважаємо за можливе використання в такому випадку поняття «національно-демократична революція на західноукраїнських землях 1914–1923 рр.». Із такого трактування хронологічних меж національно-демократичної революції на західноукраїнських землях логічно випливає потреба уточнення меж усієї Української революції другого – третього десятиріччя XX ст. Насамперед тому, що її складовою та невід'ємною частиною є революційні події на західноукраїнських землях цього періоду. З іншого боку, саме ці події й розширюють межі власне Української революції в її загальнонаціональних масштабах, утворюють її парадигму як національно-визвольну, національно-державницьку, соборницьку.

Ключові слова: *Західноукраїнська Народна Республіка, Листопадове 1918 р. повстання, «Листопадовий зрив».*

У час відзначення сторіччя Української революції, утворення Західноукраїнської Народної Республіки об'єктивно обумовленою є проблема узагальнення здобутків національної історіографії з вивчення її історії, концептуального осмислення цих складних феноменів, уточнення термінологічного апарату, хронологічних аспектів. Формування обґрунтованого концепту Української революції має сприяти його органічній інтеграції у сучасний національний історичний наратив і, зрештою, забезпечувати його логічну стрункність та монолітність.

Події революційного характеру початку ХХ ст. на західноукраїнських землях однозначно розглядаються істориками як невід'ємна складова Української революції. За понад сто років нагромадився чималий пласт історичної та історико-мемуарної літератури, яка за сукупністю своєї емпірично-документальної бази й теоретико-методологічних розробок фактично оформилася в українській історіографії в окремий напрям. Водночас невирішеними з погляду наукового дискурсу залишаються проблеми так званого «паралелізму в Українській революції», реалізації ідеї соборництва нації не лише в контексті територіального об'єднання, а й синхронізації всіх напрямів державного будівництва: у військовій, політичній, соціокультурній, економічній сферах, визначення хронологічних меж самої революції, зрештою – її взаємозв'язку та взаємовпливу з іншими революціями на континенті (як от у Центральній-Східній Європі, так і з революцією російською). Означені й низка інших проблем, на нашу думку, потребують серйозного уточнення, кардинального переосмислення.

У загальному контексті історії України Листопадова національно-демократична революція 1918 р. започаткувала процес створення Західноукраїнської Народної Республіки. Остання розглядається у трьох головних проекціях: 1) як складова українських визвольних змагань, передусім ХХ ст.; 2) як унікальний досвід національного державотворення; 3) як складова Української революції. З іншого боку, ЗУНР постає як доволі автономне і своєрідне явище, в якому сублимовані специфічні національні, політичні, військові, соціальні, економічні, релігійні компоненти.

Окремі аспекти історії ЗУНР частково піддавалися спеціальному історіографічному аналізу¹. У цій статті зосередимося на з'ясуванні лише основних здобутків (особливо останніх років), «вузьких місць» і перспектив подальшого вивчення комплексу питань, пов'язаних із державотворчими процесами.

Видається, що за публікаціями з історії ЗУНР, які з'явилися впродовж трьох останніх десятиліть в Україні, можна відстежувати динаміку трансформаційних процесів вітчизняної пострадянської історіографії. Це стосується як оновлення наукового інструментарію й теоретико-методологічних засад досліджень, так і нарощування джерельної бази, інституційного

¹ Великочий В. Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР. – Івано-Франківськ, 2003. – 278 с.; Його ж. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. – Івано-Франківськ, 2009. – 812 с.; Галичина: Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис: До 95-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. – Ч.25/26. – Івано-Франківськ, 2014. – 420 с.

оформлення цієї дослідницької ніші. Цей процес започаткували львівські й івано-франківські історики радянської школи, за ними пішли дослідники молодшої генерації, а також фахівці з інших регіонів нашої країни.

Насамперед слід констатувати еволюцію в термінології. Відмовившись від радянських трактувань ЗУНР і Листопадового 1918 р. повстання як «контр-революційних», «антинародних», «буржуазно-демократичних», історики суверенної України аргументували їх національно-демократичний характер. Так розпочиналася зміна парадигм в оцінці революційних подій на Галичині зі старої соціально-класової на державницьку національно-патріотичну.

На тлі наростання потоку публікацій академічного й науково-популярного характеру помітними кроками в нарощуванні знань з історії ЗУНР стали монографічні та дисертаційні дослідження Б.Тищика й О.Вівчаренка (1993 р.), М.Литвина і К.Науменка (1995 р.), М.Сенькова, І.Думинця (1996 р.), С.Макарчука (1997 р.), М.Литвина (1998 р.), Л.Дещинського (1998 р.), В.Кондратюка й В.Регульського (1998 р.), О.Красівського (1998, 2000 рр.), А.Панчука (2000 р.), О.Павлишина (2001 р.), колективні праці «Західно-Українська Народна Республіка: Історія» за редакцією О.Карпенка (2001 р.), «Західно-Українська Народна Республіка: 1918–1923: Ілюстрована історія» під керівництвом М.Кугутяка (2008 р.) та ін. Важливим стимулом розгортання зазначеного процесу стали наукові конференції в Івано-Франківську, Львові, Тернополі з нагоди 75-ї, 80-ї, 85-ї, 90-ї, 95-ї річниць ЗУНР. Видані за їх підсумками матеріали² відображають еволюцію й науковий алгоритм переосмислення цієї проблеми.

Паралельно розвивалася та поглиблювалася тенденція розгляду ЗУНР як невід'ємної складової феномену Української революції. Про масштабність таких зрушень свідчить факт захисту в 1990-х рр. близько 150 докторських і кандидатських дисертацій із революційної тематики 1917–1920 рр.³ Ця динаміка не спадала й у наступні роки. За нашими підрахунками, лише впродовж 2006–2011 рр. було захищено 171 дисертацію, серед них – 25 докторських.

Таким чином, від кінця 1990-х рр. національна історична наука інтенсивно наповнюється джерелознавчими, конкретно-історичними, історіографічними працями про революційні події на західноукраїнських землях. Значний їх сегмент становив доробок безпосередніх учасників і свідків подій, державних та громадських діячів (К.Левицького, М.Лозинського, І.Макуха, І.Сохоцького, Л.Цегельського, М.Чубатого та ін.), у радянський період малодоступний не те що пересічному читачеві, а й професійним історикам⁴.

² Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки, 1–3 листопада 1993 р.: Матеріали. – Івано-Франківськ, 1993. – 175 с.; Західно-Українська Народна республіка: історія і сучасність // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип.6. – Л., 2000. – 374 с.

³ *Великочий В.* Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 1914–1919 рр. – С.5; ЗУНР: історія, постаті, чин: Бібліограф. покажч. – Івано-Франківськ, 2018. – С.5.

⁴ *Левицький К.* Великий Зрив. – Л., 1931. – 150 с.; *Лозинський М.* Галичина в рр. 1918–1920. – Нью-Йорк, 1970. – 228 с.; *Макух І.* На народній службі. – Детройт, 1958. – 628 с.; *Сохоцький І.* Будівничі новітньої української державності в Галичині // Історичні постаті Галичини XIX–XX ст. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1961. – С.76–247; *Цегельський Л.* Від легенд до правди: Спогади про події в Україні, зв'язані з першим листопада 1918 р. – Нью-Йорк;

Вітчизняні фахівці отримали можливість ознайомитися також із працями дослідників у діаспорі, західноукраїнських авторів міжвоєнного періоду, присвячених революційним подіям в Україні. На їх основі розпочалося спеціальне вивчення феномену ЗУНР, результатом чого стала поява сотень наукових, науково-популярних, археографічних видань⁵.

Однією з відмітних рис сучасної української історіографії історії ЗУНР стало те, що до кінця 1980-х рр. на процес їх осмислення суттєво вплинули не стільки теоретико-методологічні пошуки, в яких панівною засадою залишався позитивізм, скільки обставини ідейно-політичного характеру, котрі передусім і спонукали до роздумів навколо різних наукових проблем. При цьому домінуючою парадигмою залишався україноцентризм, який виріс із романтичної історіографії попередньої доби й адаптувався до нових часів і суспільних викликів. На тлі дискурсу про «кризові явища» у сучасній вітчизняній історіографії відбувається якісно нове зрушення в бік вивчення всього комплексу проблем, пов'язаних із цією темою. Долаючи стереотипи та вплив попередніх періодів, сучасні історики пропонують нові методологічні підходи й теоретичні моделі інтерпретації емпіричного матеріалу, прагнуть, спираючись на традиції української історіографії та постмодерністські виклики західної історичної науки, переосмислити складний і суперечливий феномен суспільно-політичних процесів на Галичині за воєнно-революційної доби 1914–1923 рр.

Оформлення дослідницьких зусиль у сегменті революційних подій у Західній Україні у самодостатній напрям ставить на порядок денний питання про переоцінку й навіть деконструкцію деяких теоретичних побудов, глибоке переосмислення окремих компонентів концепту історії ЗУНР, удосконалення інтерпретаційного інструментарію.

Ще 1993 р. побачила світ стаття відомого івано-франківського історика О.Карпенка⁶, котра фактично стала основою нового концепту в українській історіографії, що розглядав революційні події 1918 р. як початок революційних перетворень національно-демократичного спрямування на території Галичини, Буковини й Закарпаття, їх взаємозв'язок із подіями такого ж характеру «на Великій Україні». Більше того, національна революція на західноукраїнських землях ставилася у пряму залежність від виникнення та діяльності Української Центральної Ради, гетьманської держави П.Скоропадського, виводилася на так званій «паралельний курс» із Директорією УНР В.Винниченка й С.Петлюри. Не вдаватимемося до аналізу складових цього концепту, котрий вважаємо доволі обґрунтованим і підкріпленим джерелами. Але при цьому слід позначити, на нашу думку, найбільш вразливі, навіть контроверсійні місця.

Філадельфія, 1960. – 313 с.; *Чубатий М.* Державний лад на Західній Области Української Народної Республіки. – Л., 1921. – 52 с.

⁵ *Великочий В.* Велика Східноєвропейська революція, Перша світова війна і Галичина (Українська історіографія суспільно-політичних процесів. Бібліографія). – Івано-Франківськ, 2014. – 180 с.; ЗУНР: історія, постаті, чин... – 48 с.

⁶ *Карпенко О.Ю.* Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях // Український історичний журнал. – 1993. – №1. – С.18–21.

Одне з них – «паралельна» оптика у висвітленні історії ЗУНР та національно-державних утворень часів Української революції на Наддніпрянщині. У сучасній українській історіографії навіть існують підстави стверджувати про існування двох окремих напрямів у вивченні історії Української революції: «зуенерівський» та «уенерівський». Маємо на увазі той факт, що, як правило, фахівці з Західної України займаються дослідженням історії ЗУНР, а їхні колеги з інших регіонів нашої країни, за рідкісним винятком, – історії Центральної Ради, гетьманату, Директорії УНР. До певної міри це виправдано, по-перше, регіональними вподобаннями конкретного історика, визначеними його особистими симпатіями та інтересами, напрямками діяльності тих наукових шкіл, в яких він формувався, доступністю джерел тощо; по-друге, – тими обставинами, особливостями існування, в яких опинилися українські землі на момент початку національної революції, перебуваючи у складі Австро-Угорської та Російської імперій. Кожна з частин української нації, що формувалася політично на початку ХХ ст., перебувала в орбіті тих суспільних процесів, які домінували в метрополіях, були різними за своєю природою й характером.

Однак об'єднавчим чинником, на наш погляд, була та ідея, яку сповідувало політично свідоме українство по обидва боки Збруча: самостійне національно-державне існування, що його неможливо уявити, а тим більше здійснити в умовах політичного, територіального, державного, духовного розмежування. І це яскраво проявилось у створенні та діяльності спочатку Головної української ради, Союзу визволення України, а згодом – Загальної української ради як громадських організацій загальнонаціонального характеру, що виступали за реалізацію програми відродження національної соборної держави. Таким чином, ідея соборності, єдності, цілісності стала цементуючою засадою, у руслі й контексті якої і слід конструювати оновлений концепт розгляду історії ЗУНР.

Цього поки що не можна сказати про наявні концепції розгляду Української революції, сконструйовані та впроваджені В.Солдатенком⁷ і В.Верстюком⁸. Перший приділяє ЗУНР незначну увагу, розглядаючи її як епізод Української революції, наголошує на окремішності процесів національно-революційного характеру на західноукраїнських землях від загальноукраїнських, акцентує на складнощях комунікацій між політиками й державними діячами ЗУНР та УНР. При цьому сама революція в Україні хоч і розглядається як національна, однак сильно узалежнена, і навіть така, що бере витоки від революції російської. Даючи оцінку концепції Української революції В.Солдатенка, слід пам'ятати, що вона була однією з перших, в

⁷ Солдатенко В.Ф. Українська революція: Історичний нарис. – К., 1999. – 976 с.; *Його ж.* Українська революція: концепція та історіографія. – К., 1997. – 441 с.

⁸ Верстюк В. Передмова // Український національно-визвольний рух: Березень – листопад 1917 р.: Док. і мат. / Упор. В.Верстюк (кер.) та ін. – К., 2003; *Його ж.* Українська революція: доба Центральної Ради // Український історичний журнал. – 1995. – №6. – С.66–78; Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918–1920: Док. і мат.: У 2 т. / Упор.: В.Верстюк (кер.), Г.Басара-Тилішак, В.Бойко та ін. – Т.1. – К., 2006. – 688 с.

якій «зроблено вдालу спробу висвітлити малодосліджений суспільний феномен – Українську революцію 1917–1920 рр.»⁹.

Концепт Української революції, запропонований В.Верстюком, знайшов своє остаточне формулювання в колективному двотомному виданні 2011–2012 рр.¹⁰ Він характеризується, уважаємо, більшою увагою до вирішення національного питання в Україні соборній. При цьому ЗУНР розглядається як невід’ємна складова загальнонаціонального процесу, рівноцінний чинник становлення та утвердження демократичної, єдиної, самостійної Української держави. При цьому фахівець не відкидає впливу на Українську революцію подій загальноросійського масштабу (як і навпаки), указуючи на подібність окремих завдань і складових мети кожної. Відмітною рисою концепту В.Верстюка стало «вписування» Української революції у загальноєвропейський контекст подій, пов’язаних із Першою світовою війною, національно-демократичними революціями в Європі, повоєнним облаштуванням світу.

Основою оновленого чи нового концепту революції на західноукраїнських землях, як і на Наддніпрянщині, має стати, на нашу думку, саме розуміння причин виникнення й тенденцій розвитку Української революції як однієї з тих, що мали місце у Центрально-Східній Європі у ході та по завершенню Першої світової війни. Як і національно-державних революцій тих «бездержавних народів», котрі вибороли і збудували власні національні держави у часи розпаду Австро-Угорської та Російської імперій. При цьому Українська революція має трактуватися цілісним національним самодостатнім явищем, на яке, безумовно справили вплив різноманітні чинники, зокрема й події в колишніх метрополіях, і намагання Росії в тій чи іншій формі перешкодити українській національній державності.

Саме з цієї перспективи вважаємо *неправомірним розглядати утвердження радянської влади в Україні в 1917–1921 рр. як складову Української революції*. Адже це була влада окупанта, не національна, а проросійська шовіністична, котра призвела до відновлення російського панування у формі СРСР, що тривало до 1991 р.

Складовою частиною концепту національно-демократичної революції на західноукраїнських землях мало б стати й нове прочитання деяких подій та явищ, як і потрактування окремих понять. Маємо на увазі, до прикладу, усталену в українській історіографії дефініцію «Листопадовий зрив». Саме події 1 листопада 1918 р., пов’язані зі збройним встановленням української влади у Львові, сьогодні трактуються відповідно до концепту О.Карпенка як початок Листопадової національно-демократичної революції на західноукраїнських землях. Із легкої руки одного з чільних діячів ЗУНР К.Левицького вони отримали назву «Великого зриву»¹¹. Інші

⁹ Андрусішин Б.І. [Рец.] Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія. К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга пам’яті України», Видавничий центр «Просвіта», 1999. – 508 с. // Український історичний журнал. – 2000. – №3. – С.137.

¹⁰ Нариси історії Української революції 1917–1921 рр. / Ред. кол.: В.А.Смолій (гол.), Г.В.Боряк, В.Ф.Верстюк та ін. – К., 2011–2012. – Кн.1. – 390 с.; Кн.2. – 464 с.

¹¹ Левицький К. Великий зрив: До історії української державності від березня до листопада 1918 року на підставі спогадів і документів. – Івано-Франківськ, 2018. – 127 с.

учасники та свідки подій також послуговувалися такими дефініціями, як «Листопадовий зрив», «Листопадовий чин», «Листопадовий переворот», «Листопадове повстання» тощо¹².

Однак чи були події 1 листопада 1918 р. початком революції на західноукраїнських землях? На нашу думку, ні. Уважаємо, що революційний процес започатковано значно раніше, ще 1914 р., про що йтиметься нижче. Стартом його активної фази стало проголошення на Галичині державності Українською Національною Радою (УНРадою) як конституантою на так званому «з'їзді мужів довір'я» 18–19 жовтня 1918 р.¹³ Слід наголосити на тому, що саме утворення УНРади та проголошений нею акт щонайменше за формою не були революційними, оскільки відбувалися в руслі реалізації можливостей, відкритих імператором Австро-Угорщини 16 жовтня в маніфесті «До моїх вірних австрійських народів»¹⁴. Революційним воно було за змістом, адже відновлювало національну форму державності на західноукраїнських землях уперше від 1340 р. Дії Центрального військового комітету на чолі з Д.Вітовським у ніч із 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. були спрямовані на те, щоб утвердити українську владу як у Львові, так і у краї загалом, а з іншого боку – протистояти протиправним діям польської сторони щодо анексії Східної Галичини, запланованої на 1 листопада того року.

Ба більше, у ніч із 1 на 2 листопада 1918 р. австро-угорський намісник Галичини граф К. фон Гуйн передав усю повноту влади своєму заступникові В.Децикевичу. А той, як відомо, у цілком законний спосіб делегував усі владні повноваження УНРаді, легітимізуючи тим самим як її саму, так і українську державність, вищим законодавчим органом котрої вона була. Отже західноукраїнські політики, не марячи революційними теоріями заради самих революційних перетворень, ішли шляхом національного державотворення за всіма канонами як внутрішньодержавного, так і міжнародного права. Про це, власне, писав і Д.Богачевський у своїй доповіді, присвяченій 40-річчю ЗУНР:

«[...] з уваги на маніфест цісаря Карла не може бути мови про яку-небудь революцію, бо ж не ходило ані про насильну зміну форми правління, ані про відорвання частини території від цілоти, а тільки про розумне й доцільне використання тієї неповторної нагоди та виконання легально признаного права і то міжнародного права (14 точок Вилсона) [...] Роблення революції ради самої революції замість творення держави, є не тільки зовсім зайве, але й крайньо каригідне»¹⁵.

¹² Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на західних землях України: зі спогадами і життєписами членів комітету виконавців Листопадового чину. – Нью-Йорк, 1973. – 407 с.

¹³ Інформація газети «Діло» про утворення Української Національної Ради і затвердження її статуту // Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923: Док. і мат. у 5-ти т. / Відп. ред. О.Карпенко. – Т.1. – Івано-Франківськ, 2001. – С.186–187.

¹⁴ Маніфест цісаря Австро-Угорщини Карла I Габсбурзького «До моїх вірних австрійських народів» // Діло. – 1918. – 19 жовтня; Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. – Т.1. – С.174–175.

¹⁵ Богачевський Д. Ідеологічні основи листопадових подій. – Філадельфія, 1959. – С.1–2.

До речі, революційний (щонайменше за формою) характер листопадних подій 1918 р. ставлять під сумнів і сучасні дослідники історії ЗУНР¹⁶. Так, аналізуючи поточну історіографію західноукраїнської державності, Ю.Сливка звернув увагу на «тривожну тенденцію», що полягає в недооцінці заяви імператора від 16 жовтня 1918 р. про реорганізацію монархії у федерацію та ухвалу УНРади від 18 (19) жовтня про об'єднання всіх українських земель Австро-Угорщини в Українську державу, яка оголошувалася суб'єктом міжнародних відносин. Автор наголошує на тому, що з погляду українців усе те, що відбувалося наприкінці жовтня – на початку листопада 1918 р., мало законний характер, а спроби перешкодити їх реалізації якраз і були намаганням насильницьким шляхом захопити владу на чужій території¹⁷.

З іншого боку, вимагає уточнення чи визначення умов уживання сам термін «Листопадовий зрив». Маємо на увазі наступне. Академічний тлумачний словник трактує «зрив» як «дію за значенням зривати, зриватися», або як «невдачу, провал у здійсненні якоїсь справи, задуму»¹⁸, тобто несе у собі негатив. Тому послуговуватися самим цим терміном доцільно винятково в історичному контексті. Натомість у сучасних працях наукового характеру, підручниках, посібниках більш коректним, на наш погляд, було б уживання означення, що виражає зміст явища – збройне встановлення української влади у краї.

Нарешті, повноцінною складовою оновленого концепту революції на західноукраїнських землях мала б стати й нова хронологія процесу. Проблема хронології Листопадової революції на західноукраїнських землях мала б слугувати тим інструментом, який дасть змогу глибше вивчити, означити і простежити процес боротьби за становлення та утвердження національної державності на Галичині. Цю революцію сучасні дослідники розглядають у контексті соборницької боротьби українства за власну державу у ході Української революції початку ХХ ст. Її нижня межа, як правило, визначається 18–19 жовтня, або 31 жовтня – 1 листопада 1918 р. Верхня зазвичай – 13 листопада 1918 р., коли «Тимчасовим основним законом про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії» було проголошено нову державу – ЗУНР. Таким чином, процес корінних змін у суспільстві, у його державному устрої фактично ототожнюється лише зі становленням української влади на частині західноукраїнських земель.

Зі всього видно, що поняття «Листопадова 1918 р. національно-демократична революція» в часовому відношенні не обмежується вказаним місяцем, тим більше подіями 1 листопада 1918 р. у Львові, а охоплює ширші, хоча й чітко на сьогодні ще не визначені хронологічні рамки. Намагання сучасних істориків пов'язати генезу ЗУНР із Центральною Радою дає зручні підстави для її розгляду як складової Української революції. Сукупність подій, що позначають це явище, загалом зрозуміла: їх зміст пов'язаний із

¹⁶ *Монолатій І.* До питання про характер (не)революційного руху в Східній Галичині в 1918 р. [Електронний ресурс]: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2537>

¹⁷ *Сливка Ю.* Етапи та головні напрями дослідження ЗУНР в українській історіографії // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип.6. – С.3–9.

¹⁸ Словник української мови: В 11 т. / За ред. І.К.Білодіда. – Т.3. – К., 1972. – С.701.

військово-політичними приготуваннями в контексті перебрання влади та складними відносинами між Віднем і Львовом.

Виникнення української державності у жовтні 1918 р. не може бути трактоване як таке, що легко дісталось «з доброї руки» імператора Австро-Угорщини. Відомому маніфесту Карла I передувала тривала національно-визвольна боротьба українців, що перейшла у завершальну організаційну стадію з початком Першої світової війни. Створення й діяльність легіону українських січових стрільців як першого національного бойового формування стало яскравим проявом революційних перетворень на західноукраїнських землях. У цей же час виникали подібні військові підрозділи національного характеру й у таких на той час «недержавних націй», як польська, що ставили собі за мету відродження власного державного організму. Саме з початком Першої світової пов'язаний спалах так званої Великої східноєвропейської революції, що покликала до життя національні польську, полінаціональні чехословацьку, югославську держави. Не стала винятком у цьому контексті й українська нація, зокрема та її частина, що населяла західні етнічні землі. Таким чином, існують усі підстави визначати нижню межу Листопадової революції серпнем – вереснем 1914 р.

Стосовно верхньої межі слід зауважити таке. Із проголошенням ЗУНР революція не завершилася. Трансформації політичного, державотворчого, соціально-економічного, національно-культурного характеру на західноукраїнських землях у революційному русі тривали й після 13 листопада 1918 р. Змінювалися назви держави, її статус, політичний устрій, було втрачено територію. Однак боротьба наполегливо продовжувалася на дипломатичному фронті аж до 14 березня 1923 р. – до офіційного рішення Ради послів Антанти щодо передання Польщі права на підмандатне управління українською Галичиною¹⁹. Після цього останнє національне державне утворення часів Української революції припинило своє існування, що, вважаємо, і завершило процес революції.

Таким чином, хронологічними межами «Листопадової революції» слід уважати не жовтень – листопад 1918 р., а серпень/вересень 1914 – березень 1923 рр. Цей період поділявся на три основних етапи: 1) підготовчий (серпень/вересень 1914 – жовтень 1918 рр.); 2) державотворчий (жовтень 1918 – квітень 1921 рр.); 3) завершальний (квітень 1921 – березень 1923 рр.).

Така періодизація, не претендуючи на універсальність, загалом корелюється з етапами загальноукраїнського революційного процесу національного характеру (окрім останнього з них). Водночас саме остання фаза революції на західноукраїнських землях продовжує Українську національну революцію до березня 1923 р.

Це, на наше переконання, спонукає до внесення коректив у періодизацію Української революції як загальнонаціонального процесу, визначаючи її в межах серпень 1914 – березень 1923 рр. Такий підхід уможлиблює її

¹⁹ Соляр І.Я. Ради Послів рішення від 15 березня 1923 року про Східну Галичину // Енциклопедія історії України. – Т.9: Прил – С. – К., 2012. – С.109–110.

інтерпретацію як складову загальноєвропейського революційного процесу, а значить – його рівноцінного суб'єкта, а не одного з об'єктів революції у сусідній країні, що була метрополією. Це стане реальним кроком до відмови від впливу так званого «російського світу» в українській історичній науці. При цьому наголосимо: не політичні амбіції чи ідеологічні передумови стають визначальними в такому випадку, а повернення шляху національної історії з маргінесів у загальноєвропейське русло.

Процес пошуку оптимальної періодизації для революції початку ХХ ст. триває не тільки в національній історіографії. Так, А.Граціозі взагалі пропонує визначити межі загальноєвропейської революції 1905–1956 рр.²⁰ Деякі сучасні зарубіжні дослідники, зокрема Д.Ралі, Дж.Сенборн, Дж.Смеле, Л.Енгельштайн, які працюють над вивченням проблем, зокрема, російської революції, пропонують визначати її хронологічні межі включно з Першою світовою війною й до середини 1920-х рр.²¹

Відразу зазначимо, що викладений нами підхід до хронології Української революції не є оригінальним. Ще 1999 р. Я.Грицак запропонував нову хронологію революційних подій в Україні початку ХХ ст.²², що ґрунтується на теоретичних і методологічних засадах розгляду історичного процесу як загальноєвропейського, запропонованих зарубіжними фахівцями (Р.Марк, А.Адамс, А.Армстронг, С.Гутієр, М. фон Гаген)²³. Я.Грицак спирався також на праці І.Лисяка-Рудницького, Р.Шпорлюка²⁴. Саме їм, як стверджує автор, належить теза про можливість застосування до Української революції нижньої хронологічної межі, пов'язаної з виникненням перших національних військових формувань у ході Першої світової війни – за аналогією з поляками й чехами:

²⁰ *Граціозі А.* Війна і революція в Європі 1905–1956 рр. / Пер. з іт. М.Прокопович. – К., 2005. – 352 с.

²¹ *Raleigh D.* Experiencing Russia's Civil War: Politics, Society, and Revolutionary Culture in Saratov, 1917–1922. – Princeton, N.J., 2002. – 423 p.; *Sanborn J.* Imperial Apocalypse: The Great War and the Destruction of the Russian Empire. – Oxford, 2014. – 288 p.; *Smele J.* The «Russian» Civil Wars, 1916–1926: Ten Years That Shook the World. – Oxford, 2016. – 480 p.; *Engelstein L.* Russia in Flames: War, Revolution, Civil War, 1914–1921. – Oxford, 2017. – 856 p.; *Дудко О.* Насильства і війни [Електронний ресурс]: <http://www.lvivcenter.org/uk/chronicle/news/2845-2018-08-31-wwi-dudko-review>

²² *Грицак Я.* Українська революція 1914–1923 рр.: нові інтерпретації // Україна модерна. – 1999. – №2/3. – С.254–269.

²³ *Mark R.* Die gescheiterte Staatsversuche // Ukraine: Gegenwart und Geschichte eines neuen Staates / Hrg. von G.Hausmann, A.Kappeler. – Baden-Baden, 1993. – S.82–99; *Adams A.E.* The Great Ukrainian Jacquerie // The Ukraine, 1917–1921: A Study in Revolution / Ed. by T.Hunczak. – Cambridge, Mass., 1977. – P.247–270; *Armstrong A.* Myth and History in the Evolution of Ukrainian Consciousness // Ukraine and Russia in Their Historical Encounter / Ed. by P.J.Potichnyj, M.Raef, J.Pelenski, G.N.Zekulin. – Edmonton, 1992. – P.125–127; *Guthier S.L.* The Popular Base of Ukrainian Nationalism in 1917 // Slavic Review. – 1979. – Vol.38. – №1. – P.30–47; *Eley G.* Remapping the Nation: War, Revolutionary Upheaval and State Formation in Eastern Europe, 1914–1923 // Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective / Ed. by H.Asterand, P.J.Potichnyj. 2nd ed. – Edmonton, 1990. – P.205–246; *Hagen von M.* The Dilemmas of Ukrainian Independence and State Hood, 1917–1921 // The Harriman Institute Forum. – 1994. – Vol.7. – №5. – P.7–11.

²⁴ *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе: У 2 т. – Т.1 / Пер. з англ. М.Бадік, У.Гавришків, Я.Грицака, А.Дешиці, Г.Киван, Е.Панкеевої. – К., 1994. – 554 с.; *Szporluk R.* Review // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States: 1978–1980. – Vol. XIV. – №37/38. – P.267–271.

«Так само як поляки, чехи і словаки пов'язують початок своїх відповідних національних революцій з діяльністю Пилсудського та його легіонів (а рівно ж з діяльністю Дмовського по іншій стороні барикади) у польському випадку та діяльністю Масарика і Крамаржа – також у 1914–1915 рр. – у чеському випадку, так само українці можуть розглядати 1914 р. як відправну точку своєї революції»²⁵.

Що стосується верхньої межі, то тут у національній історіографії спостерігаються суттєві розбіжності. Традиційний і найбільш поширений підхід в її визначенні – березень 1921 р., підписання так званого Ризького миру, за яким міжнародного визнання набувала маріонеткова проросійська Українська Соціалістична Радянська Республіка. 14 березня 1923 р. як кінцева дата Української революції набуває поширення лише в останні десятиріччя, ще не усталена й залишається доволі дискусійною. У час відзначення сторіччя Української революції проблема її хронології стає дедалі актуальнішою в академічних колах²⁶, залишається зоною активного інтелектуального осягнення²⁷, а також чинником формування самодостатньої національної історіографії²⁸.

Отже стрижневими підвалинами оновленого концепту національно-демократичної революції на західноукраїнських землях є її сприйняття й конструювання в контексті загальноєвропейського процесу боротьби народів за національне визволення та державне самоствердження в період Першої світової війни. Виходячи з такого підходу, нижню межу цього процесу (національно-визвольні змагання на західноукраїнських землях) і явища (Листопадова 1918 р. національно-демократична революція) слід не лише об'єднати, а й взаємно детермінувати, розглядаючи їх у контексті тяглості й неперервності. Уважаємо за можливе використання в такому випадку поняття *національно-демократична революція на західноукраїнських землях 1914–1923 рр.*

З іншого боку, із такого трактування хронологічних меж національно-демократичної революції на західноукраїнських землях логічно випливає потреба уточнення рамок усієї Української революції другого – третього десятиріччя ХХ ст. Насамперед тому, що її складовою й невід'ємною частиною стали революційні події на західноукраїнських землях цього періоду. Саме ці події й розширюють межі власне Української революції в її загальнонаціональних масштабах, утверджують її парадигму як національно-визвольну, національно-державницьку, соборницьку.

²⁵ Грицак Я. Українська революція 1914–1923 рр.: нові інтерпретації. – С.254–269.

²⁶ Басара-Телищак Г.Б., Скальський В.В. Міжнародна наукова конференція «Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.)» // Український історичний журнал. – 2017. – №3. – С.208–2013; Водотика Т., Скальський В. Переосмислення Революції 1917 року: війна, революція і державність в Україні [Електронний ресурс]: <http://uamoderna.com/event/vodotyka-skalsky-about-revolution>

²⁷ Гоцуляк В.В. Сучасні інтерпретації історіографії Української революції 1917–1921 рр. // Вісник Черкаського університету. – 2017. – №1. – С.7–23; Капелюшний В. «Українська революція 1917–1921 рр.» у шкільних підручниках та навчальній літературі з історії України: історіографічні та загальнопедагогічні аспекти // Етнічна історія народів Європи. – Вип.51. – К., 2017. – С.65–70.

²⁸ Соляр І. Українська революція 1914–1923 рр. в національній пам'яті галичан у міжвоєнний період ХХ ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип.29: Primum agere: Ювілейний збірник на пошану Миколи Литвина. – Л., 2017. – С.157–164.

REFERENCES

1. Velykochyi, V. (2003). *Dzherela do vyvchennia derzhavnogo budivnytstva v ZUNR*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
2. Velykochyi, V. (2009). *Ukrainska istoriohraftia suspilno-politychnykh protsesiv u Halychyni 1914–1919 rr.* Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
3. Lozynskiy, M. (1970). *Halychyna v rr. 1918–1920*. Niu-York. [in Ukrainian].
4. Karpenko, O. (1993). Lystopadova 1918 r. natsionalno-demokratychna revoliutsiia na zakhidnoukrainskykh zemliakh. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 1, 18–21. [in Ukrainian].
5. Soldatenko, V. (1999). *Ukrainska revoliutsiia. Istorychnyi narys*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Soldatenko, V. (1997). *Ukrainska revoliutsiia: kontseptsii ta istoriohraftia*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Verstiuk, V. (1995). Ukrainska revoliutsiia: doba Tsentralnoi Rady. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 6, 66–78. [in Ukrainian].
8. Andrusyshyn, B. (2000). Soldatenko V. Ukrainska revoliutsiia: kontseptsii ta istoriohraftia. K., 1999. 508 s. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 3, 137–143. [in Ukrainian].
9. Levytskyi, K. (2018). *Velykyi zryv. Do istorii Ukrainkoï derzhavnosti vid bereznia do lystopada 1918 roku na pidstavi spohadiv i dokumentiv*. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
10. Hutsuliak, M. (1973). *Pershii Lystopad 1918 roku na Zakhidnykh Zemliakh Ukrainy: zi spohadamy i zhyttiepysamy chleniv komitetu vykonavtsiv Lystopadovoho Chynu*. Niu-York. [in Ukrainian].
11. Monolatii, I. (2018). *Do pytannia pro kharakter (ne)revoliutsiinoho rukhu v Skhidnii Halychyni v 1918 r.* Retrieved from <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2537> [in Ukrainian].
12. Slyvka, Yu. (2000). Etapy ta holovni napriamy doslidzhennia ZUNR v ukrainskii istoriohrafii. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist – Ukraine: Cultural Heritage, National Identity, Statehood*, 6, 3–9. [in Ukrainian].
13. Soliar, I. (2012). Rady Posliv rishennia vid 15 bereznia 1923 roku pro Skhidnu Halychynu. *Entsyklopediia Istorii Ukrainy – Encyclopedia of Ukrainian History* (vol.9). Kyiv. [in Ukrainian].
14. Gratsiozi, A. (2005). *Viina i revoliutsiia v Yevropi 1905–1956 rr.* Kyiv. [in Ukrainian].
15. Raleigh, D. (2002). *Experiencing Russia's Civil War. Politics, Society, and Revolutionary Culture in Saratov, 1917–1922*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
16. Sanborn, Joshua. (2014). *Imperial Apocalypse. The Great War and the Destruction of the Russian Empire*. Oxford.
17. Smele, J. (2016). *The “Russian” Civil Wars, 1916–1926: Ten Years That Shook the World*. Oxford.
18. Engelstein, L. (2017). *Russia in Flames: War, Revolution, Civil War, 1914–1921*. Oxford.
19. Dudko, O. (2018). *Nasylstva i viiny*. The Centre for Urban History of East Central Europe. Retrieved from <http://www.lvivcenter.org/uk/chronicle/news/2845-2018-08-31-wwi-dudko-review> [in Ukrainian].
20. Hrytsak, Ya. (1999). Ukrainska revoliutsiia 1914–1923 rr.: novi interpretatsii. *Ukraina moderna – Ukraine is Modern*, 2–3, 254–269. [in Ukrainian].
21. Mark, R. (1993). Die gescheiterte Staatsversuche. *Ukraine: Gegenwart und Geschichte eines neuen Staates*. Baden-Baden, 82–99. [in German].
22. Adams, A.E. (1977). The Great Ukrainian Jacquerie. *The Ukraine, 1917–1921: A Study in Revolution*. Ed. By T.Hunczak. Cambridge, Mas., 247–270.
23. Armstrong, A. (1992). Myth and History in the Evolution of Ukrainian Consciousness. *Ukraine and Russia in Their Historical Encounter*. Ed. by P.J.Potichnyj, M.Raeff, J.Pelenski, G.N.Zekulin. Edmonton, 125–127.
24. Guthier, S.L. (1979). The Popular Base of Ukrainian Nationalism in 1917. *Slavic Review* (vol.38), 1, 30–47.

25. Eley, G. (1990). Remapping the Nation: War, Revolutionary Upheaval and State Formation in Eastern Europe, 1914–1923. *Ukrainian-Jewish Relations in Historical Perspective*. Ed. by H.Asterand, P.J.Potichnyj. Edmonton, 205–246.
26. Hagen von, M. (1994). The Dilemmas of Ukrainian Independence and Statehood, 1917–1921. *The Harriman Institute Forum* (vol.7), 5, 7–11.
27. Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). *Istorychni ese* (vol.1). Kyiv. [in Ukrainian].
28. Szporluk, R. (1978–1980). Review. *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States* (vol.XIV), 37–38, 267–271.
29. Basara-Telishchak, H.B., Skalskyi, V.V. (2017). Mizhnarodna naukova konferentsiia “Revoliutsiia, derzhavnist, natsiia: Ukraina na shliakhu samostverdzhenia (1917–1921 rr.)”. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 3, 208–2013. [in Ukrainian].
30. Vodotyka, T., Skalskyi, V. (2017). Pereosmyslennia Revoliutsii 1917 roku: viina, revoliutsiia i derzhavnist v Ukraini. *Ukraina moderna – Ukraine is modern*. Retrieved from <http://uamoderna.com/event/vodotyka-skalsky-about-revolution> [in Ukrainian].
31. Hotsuliak, V.V. (2017). Suchasni interpretatsii istoriohrafii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University*, 1, 7–23. [in Ukrainian].
32. Kapeliushnyi, V. (2017). „Ukrainska revoliutsiia 1917–1921 rokiv” u shkilykh pidruchnykakh ta navchalnii literaturi z istorii Ukrainy: istoriohrafichni ta zahalno-pedahohichni aspekty. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy – Ethnic History of the Peoples of Europe*, 51, 65–70. [in Ukrainian].
33. Soliar, I. (2017). Ukrainska revoliutsiia 1914–1923 rokiv v natsionalnii pamiaty halychan u mizhvoiennyi period XX stolittia. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist – Ukraine: Cultural Heritage, National Identity, Statehood*, 29, 157–164. [in Ukrainian].

OLEKSANDR REIENT

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Head of the Department of History of Ukraine of the 19 – Early 20 Centuries,
Deputy Director for Scientific Work,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), Reent.O.P@nas.gov.ua

VOLODYMYR VELYKOCHYI

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Dean of the Faculty of Tourism,
V.Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine), w-w-s@ukr.net

STATE-BUILDING PROCESSES IN WESTERN UKRAINIAN LANDS THROUGH THE PRISM OF THE NATIONAL-DEMOCRATIC REVOLUTION OF 1914–1923

The cornerstone of the renewed concept of a national-democratic revolution in Western Ukrainian lands is its perception and design in the context of the general continental process of the European peoples' struggle for their national liberation and state self-affirmation during the World War I. Within the framework of this approach, the lower boundary of the process (national liberation struggle in the Western Ukrainian lands)

and the phenomenon (November 1918, the national democratic revolution) should not only be united, but also mutually determined. Moreover, they should be considered in the context of continuity and subsequence. Hence, in this case the possible use of the term “National democratic revolution in the Western Ukrainian lands 1914–1923” is being analyzed in the article. On one hand, thanks to such an interpretation of the chronological boundaries of the national-democratic revolution in the Western Ukrainian lands, logically there arises the need to clarify the boundaries of the entire Ukrainian revolution of the second or third decade of the 20th century. First of all, because its constituent and integral part is the revolutionary events in the Western Ukrainian lands of this period. On the other hand, it is these events that extend the boundaries of the actual Ukrainian revolution on its national scale, and establish its paradigm as a national liberation, national-state, and community-unity one.

Keywords: *West Ukrainian People’s Republic, November 1918 uprising, “November Fall”.*